

OPDRAGELSENS FILOSOFI

Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Søren Kierkegaard,
Friedrich Nietzsche og John Dewey om kunsten at opdrage

Anders Dræby

Opdragelsens filosofi – Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche og John Dewey om kunsten at opdrage

København og Aarhus 2016

Copyright © Anders Dræby

ISBN: 978-87-7507-368-9

DOI: 10.7146/aul.133.116

Afdeling for Generel pædagogik og Pædagogisk filosofi

Danmarks Institut for Pædagogik og Uddannelse

AARHUS UNIVERSITET

Indhold

Indledning	3
1. Jean-Jacques Rousseau om den naturalistiske opdragelse	5
2. Immanuel Kant om opdragelsens kunst	15
3. Søren Kierkegaard om forebyggelse og helbredelse af den fejlede opdragelse	25
4. Friedrich Nietzsche om Schopenhauer som opdrager	41
5. John Dewey om erfaringsbaseret opdragelse	48

Indledning

Som Jonas Sprogøe påpeger, har pædagogikkens primære genstandsfelt lige siden antikken bestået i opdragelsen (in Pécseli, 2008, s. 78). Dertil kommer, at pædagogikken også beskæftiger sig med de beslægtede emner uddannelse, dannelse og undervisning (jf. Held & Olsen, 2008).

For opdragelsens vedkommende slår opgøret med den kristne middelalderkultur først for alvor igennem med oplysningstiden. Den moderne pædagogik fødes således imellem 1700- og 1800-tallet, og den kan ses som en del af periodens interesse for at løsrive opdragelsen, dannelsen og socialisationen fra religionen og skabe en forbedring af såvel menneskeheden som af det enkelte menneske.

En del af den moderne pædagogik udspringer især fra filosofien, og det følgende omfatter en gennemgang af en række centrale værker eller idéer om opdragelse, bedrevet af filosofferne Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche og John Dewey.

Det fælles for disse værker er, at de ikke blot omfatter pædagogisk filosofiske overvejelser over det menneskesyn, den epistemologi og ontologi samt de mål, som bør ligge til grund for opdragelsen. Værkerne omfatter tillige filosofisk pædagogiske forskrifter for opdragelsen som en praksis, og denne praksis kan således forstås som en særlig form for anvendt filosofi eller filosofisk praksis. Med andre ord bliver opdragelsens filosofi snævert knyttet til en forestilling om filosofiens opdragelse.

Dermed trækker værkerne også tråde helt tilbage til den oldgræske filosofi hos Sokrates, Platon og Aristoteles (fx Platon, 2013; Aristoteles, 2000). Her bliver filosofien netop betragtet som en særegen form for pædagogik, som enten er knyttet til eller udgør en korrektion af antikkens forestilling om *paideia*. Det vil sige den formning af mennesket, der danner grundlaget for realiseringen af det gode liv (Ethika) i det gode samfund (Politeia).

De enkelte tekster i denne tekstsamling er skrevet uafhængigt af hindanden, og de kan læses ligesådan.

Referencer

Aristoteles (2000). *Etikken*. København: Det lille Forlag

Held, Finn & Olsen, Flemming (red.) (2008). *Introduktion til pædagogik*. København: Frydenlund

Pécseli, Benedicta (red.) (2008). *Idéhistorie for de pædagogiske fag*. København: Gyldendal

Platon (2013). *Samlede værker, bind IV*. København: Gyldendal

1. Jean-Jacques Rousseau om den naturalistiske opdragelse

Det følgende omfatter Jean-Jacques Rousseaus *Emile – ou de l'Education* fra 1762. I værket, der gerne beskrives som udgangspunktet for fødslen af den moderne pædagogik, skildres først og fremmest en forståelse af opdragelsen, der peger på individets almene dannelse men også på individets socialisering.

En forkættet bog af en kontroversiel forfatter

En aften i september i 1765 sidder Rousseau foran kaminen og slapper af i landsbyen Motiers-Travers i Schweiz. Pludselig klirrer en rude, og filosofen skynder sig ud på balkonen, hvor den lille bys beboere råber skældsord ad ham, mens de kaster sten mod huset. To dage efter episoden flygter Rousseau fra landsbyen for at komme i sikkerhed for sine vrede forfølgere.

Anløbet i Motier-Travers er ikke forbavsende, for Rousseau skaber meget modstand, efter at han i 1762 udgiver sine to hovedværker *Samfundspagten* og *Emile – eller om opdragelsen*. Hans tanker om frihed og naturtilstand bliver især betragtet som direkte farlige af kirken, og udgivelsen af bøgerne skaffer Rousseau så mange fjender, at han må leve på flugt i mange år. Rousseaus politiske tanker får imidlertid en stor betydning i tiden op til, under og efter den franske revolution i 1789, og i samme periode vokser også interessen for hans pædagogiske tanker. Rousseau-dyrkelsen når desuden til Danmark, og det er velkendt, hvordan Johann Friedrich Sturensee opdrager kronprins Frederik efter en bogstavelig fortolkning af *Emile*. Alligevel forbliver den danske interesse for Rousseau inden for et snævert kulturmiljø, og efter århundredeskiftet fortøner Rousseaus indflydelse sig. Vi skal da også helt frem til efterkrigstidens velfærdsstat og reformpædagogik, før arven fra Rousseau og hans ligesindede får et egentligt aftryk i det danske skolevæsen. Her i det 21. århundrede repræsenterer udbredelsen af konkurrencestatens rationelle pædagogik og læringsmålsstyring til

gengæld på mange måder netop et opgør med de reformistiske og progressive strømninger inden for amerikansk og europæisk pædagogik.

Rousseaus tanker har haft en endnu mindre indflydelse på udformningen af det franske skolevæsen, og på trods af hans betydning for den franske revolution, har fjendebilledet af Rousseau i et vist omfang sedimenteret sig i det franske kulturliv. Som den engelske psykiater Ronald D. Laing (1990), den franske idéhistoriker Michel Foucault (2003) og den amerikanske psykiater Thomas Szasz (2010) på forskellig vis har påpeget, er det moderne samfund karakteriseret ved en tendens til at patologisere sine indre fjender og afvigere. Inden for blandt andet fransk psykoanalyse har man da også haft travlt med at diagnosticere Rousseau og fortolke hans tanker og adfærd som symptomer på hypokondri, paranoia og alt muligt andet. Efter som evnen til nytænkning nærmest forudsætter en eller anden grad af social tilpasning og dermed udfordring af det normale, er dette imidlertid en skæbne som den konventionelle psykologi og psykiatri har ladet overgå mange af modernitetens store forfattere, filosoffer og kunstnere. Dette peger samtidig på, at store dele af psykoanalysen ganske vist italesætter sig selv som en frigørende bevægelse men reelt set er dybt indvævet i et socialt og kulturelt forsvar for normalsamfundets status quo.

Natur og civilisation

Såvel *Samfundspagten* som *Emile* trækker væsentligt tråde til Rousseaus forudgående forfatterskab. Dette tager sin egentlige begyndelse efter et par småskrifter om musik, da Rousseau i henholdsvis 1750 og 1753-5 besvarer to prisopgaver, som Akademiet i Dijon udsætter om, hvorvidt videnskabens og kunstens fremskridt har gavnet moralen, og hvad der er oprindelsen til uligheden blandt menneskene. Prisopgavebesvarelserne demonstrerer på flere måder, Rousseaus inspiration fra den hellenistiske og romerske filosofi, der især hos epikuræerne og stoikerne betoner menneskets samhørighed med naturen som en kur for civilisationens sociale patologier (fx Epicurus, 2012; Lucretius,

2015; Aurelius, 2011; Epictetus, 2014). På trods af at Rousseau deler denne understregning af det naturlige, deler han imidlertid ikke den dyrkelse af fornuften, som vi især finder hos stoikerne. Han peger i stedet frem mod romantikken og betoningen af det følelsesmæssige. Selv om Rousseau i flere år har udgjort en del af gruppe af oplysningsfilosoffer, *Les Philosophes*, stiller han sig fra og med *Discours sur les sciences et les arts* fra 1750 nemlig kritisk over for de franske og engelske oplysningstænkeres blinde tiltro til fornuften og deres mangel på interesse for almuens vilkår. I et vist omfang kommer Rousseau til at dele denne kritiske indstilling med den senere danske teolog N. F. S. Grundtvig. Samtidig afviser Grundtvig, i blandt andet *Statsmæssig oplysning* fra 1834, Rousseaus kritik af videnskaberne og kundskaberne for at være alt for radikal.

Rousseau ligner også Grundtvig derved, at han kritiserer det konservative spor i den romerske katolicisme. I modsætning til de konservative katolikkers fortolkning af arvesynden, opfatter Rousseau nemlig ikke mennesket som syndigt og ondt af naturen. Ligesom den danske teolog Søren Kierkegaard senere gør gældende, mener Rousseau snarere, at menneskets naturtilstand er karakteriseret ved uvidenhed og uskyldighed. I sin *Afhandling om ulighedens oprindelse og grundlæggelse blandt menneskene* demonstrerer Rousseau, hvordan udviklingen af menneskets forskellige evner følger en naturlig logisk rækkefølge. Mens naturmennesket lever ud fra en umiddelbar tilskyndelse til selvopretholdelse og har en meget begrænset horisont, udvikles ondskab og synd af det civiliserede samfund. Ufrihed og ulighed er følgelig en konsekvens af menneskets socialisering i den moderne civilisation.

Som det er mange bekendt, indledes *Samfundspagten* derfor med ordene:

Mennesket er født frit, og overalt er det i lænker (Rousseau, 1987/1962, s. 69).

Selv om den oprindelige naturtilstand er fortabt med bevidsthedens og fornuftens udvikling, mener Rousseau, at det er muligt at genskabe den naturlige frihed og lighed. I *Samfundspagten* skitserer han derfor muligheden for en slags "naturstat", der er indrettet som en demokratisk republik. Denne republik har folkets almenvilje som sin

eneste lov, og tilslutningen til denne almenhed udgør den reelle forudsætning for, at borgerne kan opnå en "virkelig frihed".

Den utopiske kunst at opdrage børn

Rousseaus revolutionære potentiale peger på, at hans skrifter er båret af en utopisk vision. Dette gælder også *Emile*, der jævnfør den danske filosof og idéhistoriker Lars-Henrik Schmidt markerer den moderne pædagogiks egentlige fødsel (Schmidt, 2006, *Diagnosis III*, s. 75).

Bogens utopiske aspekt henviser for det første til, at Rousseau ifølge historien selv fik fem børn med tjenestepigen Thérèse Levasseur, som alle kom på vajsenhus og dermed afmærkede Rousseau som en dårlig far. Denne historie peger ikke alene på en væsentlig forskel på Rousseau og antikkens stoiske filosoffer, for hvem en filosof skal bedømmes på sine handlinger og ikke på sine ord. Historien demonstrerer også, at Rousseaus værk om den gode opdragelse først og fremmest er et fiktivt tankeeksperiment. Til gengæld er Rousseaus værk langt mere konkret end megen af den senere akademiske filosofi, der måske af samme grund har haft svært ved at tage Rousseau til sig.

For det andet, og langt mere væsentligt, er *Emile* imidlertid også utopisk derved, at værket indholdsmæssigt forsøger at løse netop dét pædagogiske grundproblem, som gerne betegnes 'det pædagogiske paradoks' (jf. Oettingen, 2010). Når Rousseau indvarsler fødslen af den moderne pædagogik, skyldes det nemlig, at han, stik imod hvad man mener i hans samtid, er interesseret i, hvordan det er muligt at opdrage børn til frihed. I modsætning til den skolastiske undervisningstradition og den kristne opdragelsestradition, er Rousseau barn af René Descartes' (2002) subjektfilosofi, og han vender således ikke alene pædagogikkens fokus mod eleven som et objekt, der nu skal forstås som et aktivt subjekt for læring. I samme ombæring vender Rousseau også pædagogikkens fokus mod en elev, som skal dannes på en langt mere human måde

til at kunne leve som et selvstændigt og autonomt individ med virkelig frihed i dét utopiske samfund, der altså skildres i *Samfundspagten*. I den forbindelse er det væsentligt at fremhæve, hvordan *Emile* først og fremmest fremstiller et utopisk ideal for opdragelsen, og bogen skal ikke læse som en praktisk guide til opdragelse af børn men som en blanding mellem en fiktiv roman og en filosofisk udforskning af et – måske uløseligt – problem. Rousseau protesterede da også over for folk, der brugte han bog som en ny bibel for praktisk børneopdragelse. Selv om bogens mange praktiske eksempler og anvisninger faktisk let kommer til at give læseren det misforståede indtryk af at være netop en slags manual.

Den naturalistiske opdragelse til livsduelighed

Emile er skrevet som en særpræget opdragelsesroman, hvor vi følger en huslærers fortælling om sin fiktive opdragelse af den tænkte elev Emil. Det sker efter, at Rousseau indledningsvist får lagt afstand til samtidens bestræbelser på at dressere menneskene "som cirkusheste" og dermed kvæle naturen i mennesket "uden at sætte noget andet i stedet" (Rousseau, 2012, s. 7). Problemet med disse bestræbelser er for det første, at opdragelsen dermed socialiserer barnet til at leve i blind tilpasning til civilisationens "underkastelse, ufrihed og tvang" (Rousseau, 2012, s.16) og gør det afhængigt af andre mennesker i stedet for at gøre det lykkeligt. For det andet er disse bestræbelser forankret i en illusion om, at opdrageren kender barnets fremtidige behov i forhold til at kunne fungere i samfundet. Man underviser derfor i forkerte fag og kedelige bøger for at kunne opdrætte barnet til civilisationens overfladiskhed og tomhed (Rousseau, 2012, s. 113).

Rousseau inddeler opdragelsen i tre hold af opdragere, hvoraf naturens opdragelse er den vigtigste, efterfulgt af tingenes opdragelse og menneskenes opdragelse (ibid., s. 9). Rousseau er ophavsmand til den naturalistiske opdragelse, hvilket viser sig derved, at naturen er uden for menneskets kontrol og skal fungere som mål for de to andre opdragelsesfaktorer. Med andre ord skal opdragelsen give forrang til menneskets naturlige følelser og tilbøjeligheder i stedet for de vaner og begær, som kulturen

socialiserer mennesket til. Med et begreb lånt fra den moderne danske pædagogik er ambitionen, at den naturalistiske opdragelse skal gøre barnet i stand til at leve på en livsduelig måde for at kunne blive et lykkeligt menneske.

Negativ opdragelse

Rousseau skelner mellem to hovedperioder for opdragelsen, hvoraf den første omhandler barnets udvikling fra 0 til 12 år. I den forbindelse introducerer han begrebet om 'den negative opdragelse', som indebærer, at opdragelsen i denne periode skal gribe så lidt ind i barnets naturlige udvikling som muligt. Dermed peger Rousseau ikke på en form for laissez-faire opdragelse men derimod på, at huslæreren har ansvar for at stimulere barnet til at følge sin natur og lære af sine naturlige erfaringer gennem tingenes opdragelse. Pointen er her, at barnet ikke lærer sig en afhængighed af kulturens værdier og samfundets normer, som, i modsætning til afhængigheden af naturens orden, båndlægger barnets frihed og gør det til slave af civilisationen (ibid., s. 34).

Derfor henlægges opdragelsen af drengen Emilie også til at foregå i en på landet, i en landsby langt fra byens korrumperende indflydelse. Her skal barnet for det første lære betydningen af ejendomsretten, hvilket sker ved at give det et eget stykke jord at arbejde med. Samtidig lægger Rousseau vægt på betydningen af den legemlige træning, og barnet skal også lære at udvikle sine sanser i et samspil med omgivelserne, eftersom sansningen udgør den vigtigste kilde til erkendelse (Rousseau, 2012, s. 48). Det gælder både følesansen, synssansen, smagen og ernæringen samt den samordnende sans, som Rousseau kalder almensansen. Hermed henviser Rousseau til fornuften, som den sans der har sit sæde i hjernen, og hvis sansninger består i perceptioner og idéer (Rousseau, 2012, s. 75).

Positiv opdragelse

Efter at Emile er fyldt 12 år, sætter den positive opdragelse ind. Nu skal Emile lære sig en række kundskaber, og kriteriet er, at han kun skal lære sig nyttige kundskaber, som ligger inden for rækkevidden af hans forstand på dette udviklingstrin (Rousseau, 2012, s. 89). I modsætning til vor tids rationelle pædagogik med målstyret læring og programmeret kompetenceudvikling, handler denne nytte ikke om det samfundsmæssigt nyttige men derimod om den menneskelige nytte, der bidrager til Emilies velvære. I den forbindelse består kunsten ikke i at fylde en masse information på Emile men derimod at vække hans naturlige videbegær ved at rette hans opmærksomhed mod naturfænomener. Da ånden og hånden følges ad, skal Emile både lære sig et manuelt håndværk samt lære geografi og astronomi derved at huslæreren giver ham en masse spørgsmål omkring hverdagslivet, der omhandler geografiske og astronomiske forhold. Målet er at stimulere barnets naturlige refleksionsevne og dets evne til selv at forstå og løse problemer.

Da Emile når 15-årsalderen, begynder puberteten, og lidenskaberne begynder at sætte ind. Som Rousseau påpeger, udgør puberteten menneskets anden fødsel, nu som kønsbestemt væsen, og derfor bliver Emilens videre opdragelse også kønsbestemt. Nu vender Emile sin interesse mod sin omverden og det andet køn, men det første mål er at lære ham en god og sund selvkærlighed, som Rousseau modstiller den onde og usunde egenkærlighed. Egenkærligheden henviser til menneskets ego med dets egensindige trang til at kontrollere sig selv og andre og samt dets egoistiske laster i form af grådighed, hævngrerrighed osv.

Nu skal Emile ikke længere afskærmes fra det omgivende samfund men derimod drage ud i det for at lære om menneskene og deres livsvilkår. I en vis lighed med den stoiske filosofi er målet, at Emile lærer at leve i overensstemmelse med naturen og udvikler nogle medmenneskelige egenskaber, så han kan leve ud fra hjertet og gøre gavn over for andre. Derfor skal hans rejse ud i samfundet involvere besøg hos mennesker, der lever i fattigdom og armod, ligesom at han skal studere en række opbyggelige

levnedsbeskrivelser fra litteraturen. Ligesådan skal han introduceres til borgerskabets byliv, som Rousseau forestiller sig, at Emile vil finde tomt, falsk og overfladisk.

For Rousseau er det desuden afgørende, at Emile lærer sig et naturligt forhold til religionen, så han selv bliver i stand til at vælge den religion, som passer ham bedst. Her følger et langt afsnit under overskriften *Den savojske præsts trosbekendelse*, hvor vi følger huslærerens egen spirituelle omvendelse fra fortabelse til at finde sin højere magt gennem en række samtaler med en præst. Igennem denne omvendelse lærer huslæreren en betydning af den sjælelige samvittighed, som er i overensstemmelse med den naturlige religion og altså ikke udspringer af kulturreligionens dogmer og regler. Dette lille afsnit om den savojske præst er sandsynligvis årsagen til, at ærkebiskoppen af Paris forlanger, at Rousseaus bog Emile bliver brændt på *bålet*, og at Rousseau må leve i landflygtighed i de kommende år.

Da Emile når 20-årsalderen, er han giftmoden, og huslærerens mål består nu i at hjælpe med at finde Emile den rette livsledsager. I bogens tredje del følger vi Rousseaus redegørelse for den ideale opdragelse af denne livsledsager, som er en fiktiv kvinde ved navn Sophie. Heraf følger en lang række overvejelser over forholdet mellem kønnene og kvindens sande natur, som på mange punkter adskiller sig fra mandens. Disse overvejelser forekommer noget utidssvarende i forhold til det 21. århundrede, og de peger på, at kvinden skal opdrages til sin livsopgave, som er at forskønne sig, udvikle en fin smag, behage manden og føde børn. Af samme grund mener Rousseau, at pigernes opdragelse bør være langt mere disciplinær end drengenes.

En vigtig bog

Rousseaus bog har ikke bare idéhistorisk interesse. Han pædagogiske tanker om at opdrage børn som børn og ikke blot som små voksne har stor relevans i en tid, hvor idéen om rationel kompetenceudvikling til 'employability' er ved at gennemsyre pædagogik og uddannelse. På trods af at Rousseau ser sig selv som kulturkritiker, er

mange af hans tanker alligevel snævert forbundet til normerne i hans nære samtid, men lige så mange af tankerne har en aktuel relevans og friskhed over sig.

Litteratur

Aurelius, Marcus (2012). *Meditations*. Oxford: Oxford University Press

Descartes, René (2002). *Meditationer over den første filosofi*. København: Det lille Forlag

Epictetus (2014). *Discourses, Fragments, Handbook*. Oxford: Oxford University Press

Epicurus (2012). *The Art of Happiness*. London: Penguin

Foucault, Michel (2003). *Galskabens historie i fornuftens tidsalder*. København: Det lille Forlag

Grundtvig, N. F. S. (1986/1834). *Statsmæssig oplysning*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck

Laing, Ronald D. (1990). *The Politics of Experience and The Bird of Paradise*. London: Penguin

Lucretius (2015). *The Nature of Things*. London: Penguin

Oettingen, Alexander von (2010). *Det pædagogiske paradoks*. Aarhus: Klim

Rousseau, Jean-Jacques (1996/1755). *Afhandling om ulighedens oprindelse og grundlæggelse blandt menneskene*. København: Gyldendal

Rousseau, Jean-Jacques (1987/1762). *Samfundspagten*. København: Rhodos

Rousseau, Jean-Jacques (2015/1762). *Emile – eller om opdragelsen*. København: Gyldendal

Schmidt, Lars-Henrik (2006). *Diagnosis I-III*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag

Szasz, Thomas (2010). *The Myth of Mental Illness*. NY: Harper Perennial

2. Immanuel Kant om opdragelsens kunst

Immanuel Kant bliver i 1770 udnævnt til professor i metafysik og logik ved Albertus-Universität Königsberg. På dette tidspunkt er pædagogikken endnu en del af filosofien. Som led i sit professorat må Kant derfor afholde en række forelæsninger om pædagogik, og det gør han i perioden mellem 1770'erne og 1780'erne. En af Kants elever, teologen Friedrich Theodor Rink, tager noter til forelæsningerne, og i 1803, året før Kants død, udkommer de redigerede noter som bog. For Kant peger opdragelsen først og fremmest mod menneskets dannelse og dets socialisering i et oplyst samfund.

Kongens bjerg og filosofernes konge

Det er mange bekendt, hvordan Kant lever hele sit liv i Øst-Preussens hovedstad Königsberg, det nuværende Kaliningrad i Rusland. Lige så mange opfatter Kant som den moderne epokes største filosof, og i 2005 cementerer Vladimir Putin denne status ved at omdøbe universitetet i Kaliningrad til Rossiyskiy gosudarstvennyy universitet imeni Immanuila Kanta (Det russiske statsuniversitet Immanuel Kant). Kants legendariske omdømme beror ikke mindst på hans udgivelse af det erkendelseskritiske værk *Kritik der reinen Vernunft* i 1781/87, der følges op af *Kritik der praktischen Vernunft* i 1788 og *Kritik der Urteilskraft* i 1790.

Som Martin Heidegger og Michel Foucault pointerer i henholdsvis *Kant und das Problem der Metaphysik* fra 1929 og *Les mots et les choses* fra 1966, kan Kant ligefrem forstås som modernitetens filosof par excellence. Den status skyldes, at Kant udstikker mulighedsbetingelserne og grænserne for den moderne epokes antropocentriske tænkning og praksis. Det vil sige for den filosofi, videnskab og teknologi, der især i det 19. og 20. århundrede gør mennesket til udgangspunkt for sin egen virkelighed, erkendelse og adfærd og dermed placerer mennesket i centrum af verden. For både Heidegger og Foucault er Kants lille skrift *Logik: ein Handbuch zu Vorlesungen* fra 1800

i den forbindelse særligt afgørende. Heri fremhæver Kant nemlig, at det antropologiske spørgsmål "Hvad er et menneske?" i sidste ende er bærende for såvel metafysikken som for moralen og religionen.

Kants moralfilosofi er baseret på idéen om, at mennesket har et tvefoldigt væsen. For det første kan mennesket opfattes som et naturvæsen, der er styret af sine dyriske tilbøjeligheder og handler af nødvendighed i en empirisk verden af årsagsvirkningssammenhænge. Samtidig viser Kants inspiration fra blandt andet stoicismen sig derved, at mennesket for det andet også har muligheden for at lade sig bestemme af fornuften og dermed blive et frit og autonomt subjekt (fx Epictetus, 2014; Aurelius, 2012). Dermed får mennesket en mulighed for at handle ud fra moralsk nødvendighed ved at lade sin vilje styre af det berømte kategoriske imperativ, som Kant blandt andet formulerer således:

Handl kun efter den maksime, om hvilken du tillige kan ville, at den bliver en almen lov (Kant, 1993a/1785, 54)

I det berømte lille skrift *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* fra 1784 sætter Kant fokus på, hvordan oplysningen netop har til formål at give såvel menneskeheden som det enkelte menneske en mulighed for at kunne tage dette skridt fra natur til fornuft:

Oplysning er menneskets udgang af dets selvforskyldte umyndighed. Umyndighed er manglen på evnen til at bruge sin forstand uden den andens ledelse. Selvforskyldt er denne umyndighed, når årsagen til den ikke ligger i forstandens mangler, men i manglende beslutsomhed og mod til at bruge den uden en andens ledelse. Sapere aude! Hav mod til at bruge din egen forstand! er altså oplysningstidens valgsprog (Kant, 1993b/1784, 71)

Det er lige præcist fordi, at mennesket altså først må lære at bruge fornuften for at kunne blive et frit væsen og en myndig statsborger, at pædagogikken får en central rolle for Kant. Som Alexander von Oettingen pointerer i *Det pædagogiske paradoks* fra 2010, trækker Kant dermed på en forestilling om det fænomen, som den tyske filosof Johann

Thank You for previewing this eBook

You can read the full version of this eBook in different formats:

- HTML (Free /Available to everyone)
- PDF / TXT (Available to V.I.P. members. Free Standard members can access up to 5 PDF/TXT eBooks per month each month)
- Epub & Mobipocket (Exclusive to V.I.P. members)

To download this full book, simply select the format you desire below

